

УДК 343.97

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>*

АКЦІОНІЗМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Кримінологічна специфікація категорії «акціонізм» потребує хоча б короткого попереднього пояснення його номінального змісту, загальнокультурних витоків. Тому зауважимо на тому, що акціонізм (від лат. «actio» – діяльність, дія, діяння) сформувався у 1960-ті роки у мистецькому середовищі Західної, Південної та Центральної Європи. У пошуках нових способів самореалізації художники прагнули перетворити статичну виставку на дійство, в якому могли взяти участь самі, і водночас залучити глядача на провокативний динамічний процес – акцію[1]. Таким чином, акціонізм постав видом мистецтва, що полягає у злитті самого мистецтва із життям, фізичною маніфестацією соціальних чи особистісних проблем, станів, почуттів і т. п. В результаті акції відбувається радикальне розмивання меж між суб'єктивним та об'єктивним, внутрішнім та зовнішнім.

Але не менш важливим є те, що акціонізм, який зароджується із концепцій дадаїзму, фумізму, а згодом й сюрреалізму, з'явився саме як деяка нігіль, чи-то навіть як контраверсія, а чи-то як версія спростування значущості, осмисленості й цінності усталених життєвих траєкторій, практик, в окремих випадках (творчість О. Бруса й О. Мюлля, віденський акціонізм) – як спроби формування нового типу цілком звільненої від соціальних догм людини. Згодом тема вивільнення з-під соціального контролю, наративів, матриць стала однією з центральних у другій половині ХХ ст. у низці напрямів в музиці (The Doors, Deep Purple, Pink Floyd та ін.), художньому мистецтві, перформансі (М. Абрамович, Й. Оно, А. Т. Зверев, П. Павленський, Ф. Тетянич та ін.), кінематографі (Д. Богатов, І. Лангеман, Є. Мітта, Д. Хренова та ін.) часто проростаючи із суспільно-політичного контексту, підсвічуючи його розриви й фальсифікації. Подібний рух від зворотного, від заперечення, сформував особливий підхід, можливо й методологію, відгалуження експресіонізму, екзистенціалізму у пізнанні й оформленні взаємин між особистістю й середовищем (владою, суспільством, світом). По суті в перформансах акціонізму з'являлося існування, переживання існування, *перепроживання* (символічне проживання), в чому безсумнівно вбачається суть *маніфестації*. Життя як мистецтво, мистецтво як маніфест життя, проявлення особистості. Втім, мистецтво було б не мистецтвом, якби не репрезентувало у символічний спосіб окремий зріз, вимір життя-буття. Останнє ж, вочевидь, існує поза та незалежно від будь-якого мистецтва. Це ж відноситься і до акціонізму, який є ширшим за мистецькі способи його охоплення та може, на нашу думку, претендувати на ґносеологічно самостійний різновид соціальних практик, як злочинних, так і незлочинних, як мистецьких, так і позамистецьких, брутально-буттєвих.

Ця обставина, власне, ставить на порядок денний питання про необхідність вивчення проявів та природи акціонізму як соціально-психологічного феномену. Відштовхуючись, все ж таки, від базових смислів і засновків акціонізму в мистецтві, його можливо представити як перехід мистецького способу споглядання, осягнення, чуття, пізнання через акцію у життя, стирання між ними граней. При цьому фрагмент життя немов втрачає частину онтологічності, набуваючи в більшій мірі метафізично знакове,

символічне значення. Акціонізм, таким чином, – інвазія символу у буття, агресія симулякру, перетворення буття на символ при частковому збереженні онтологічності; така собі симулятивна деонтологізація й онтологічна симулятивність. У цьому взаємному переході символу у буття й буття у символ є суттєвий момент: він не може відбутися без екзистенціальної спайки. І це – принципово важливий момент як з методологічної, так і прикладної точок зору. Саме наявність екзистенціальної спайки, тобто таких собі емоційних спалахів й вібрацій, афектацій, щирих переживань й рефлексій, іноді навіть потрясінь від маніфесту (передусім з боку суб'єкта маніфестації), відрізняє акціонізм від фарсу, від символічної фальші, коли символічні дії не резонують із екзистенціями, хоча при цьому цілком можуть сприяти транзистенції, тобто психологічному зараженню, сугестії (на цьому ґрунтуються ключові механізми політичної пропаганди, відтворення конструктів постпам'яті).

Усвідомлення ролі, функції цієї спайки у динамічному метакомплексі акціонізму виводить на розуміння іншої важливої обставини, що поглиблює уявлення про природу самого акціонізму: він є *діалогічним феноменом*, адже будь-який маніфест передбачає наявність іншого суб'єкту. Водночас не будь-яка маніфестація є акціонізмом, а лише та, що безпосередньо переживається як процес, тобто має екзистенціальну значущість. І більше того – значущість первинну, базисну; сама акція постає екзистенціальним осердям акціонізму. Її ж можливі наслідки (зміна поведінки, уявлень інших осіб тощо) – є вторинними, часто навіть побічними, несуттєвими для акціоніста ефектами. Такою є логіка проявлення і переживання власного існування у контексті іншого, тобто *за рахунок специфічної форми діалогу*.

Водночас сам діалог не обов'язково вимагає наявності іншого *соціального* суб'єкту. Він (суб'єкт) цілком може бути і не соціальним. Відтак, варто вирізняти декілька кримінологічно значущих видів діалогу: а) діалог з іншими людьми (при акціонізмі – ординарна маніфестація); б) внутрішній діалог, самополеміка; в) діалог із Богом, Універсумом, Всевишнім Розумом, Природою і т. д. Відповідно до цих різновидів, можливо сформувати й уявлення про різновиди акціонізму, в тому числі акціонізму кримінального:

1. Екстернальний акціонізм, що є діалогом зовнішньої властивості, тобто спрямований від особистості на суб'єктні складові середовища, які обов'язково від нього відділені. Цей різновид акціонізму може відбутися у двох варіаціях:

а) *екстернальний ординарний акціонізм*, який є суть соціальним діалогом. Проявлений в акції маніфест спрямовується на інших людей, чи хоча б одну людину. Можна стверджувати, що саме до цієї варіації акціонізму відносить мистецький його сегмент. Однак ним, зрозуміло, не обмежується. Позамистецький, умовно побутовий та кримінальний, хоча й жорстко не відмежовуваний від мистецького (згадаймо акції Петра Павленського і їх правову оцінку саме як злочинів у відповідних широтах), однак, як правило, не містить жодної естетичної компоненти. З кримінологічної ж точки зору він може бути як кримінальним, так і віктимним.

В першому випадку, тобто у випадку *власне кримінального акціонізму*, йдеться про акції терористів-смертників, інші персонально й екзистенційно центровані політичні акції, а також будь-які інші маніфести, що реалізуються у кримінально протиправний спосіб: хуліганство, вандалізм, окремі випадки домашнього насильства, а також зґвалтувань й сексуального, в яких мотиваційне осердя зміщена із статевого потягу (він постає фактором вторинного порядку) на екзистенцію домінування над іншим. До проявів цієї ж природи можливо віднести й кримінальні форми владарювання як такого, тобто заради домінування. Такі спонуки притаманні комплексам мегалотимії (від платонівського тімосу, що виділяється поруч з ізотимією), що визначають жагу до визнання гідності не у рівності з іншими, а у переважанні над іншими. Такі спонуки

промарковані, зазвичай, й дискурсивно. Тому не складає надмірних зусиль, шляхом контент-аналізу масиву відкритих даних, ідентифікувати подібний мегалотімний (як різновид екстернально ординарного) акціонізм у діяльності окремих політичних діячів, а надто тих, що репрезентовані політичною системою РФ. Які це дискурсивні маркери? Ось деякі з них, що проявились у публічних виступах: «Нравится – не нравится, терпи моя красавица»[2] (яскраво виражене домінування й установки на (за)володіння із конотаціями згвалтування, сексуального насильства; і наступні пояснення про те, що ці слова не мали жодного особистого виміру[3], а були натяком на так звані Мінські домовленості абсолютно не змінюють суті справи³, адже владно-політична мегалотімія передбачає визнання не особисте, а символічно-колективне (нагадаймо, що акціонізм є актом символічним), на рівні міждержавних відносин, так як і сам суб'єкт-мегалотімсамоідентифікується (один із симптомів – активне використання займенника «ми») із суб'єктом метаполітичним («Мы говорим партия, подразумеваем Ленин», – В. В. Маяковский), не позбавленим, втім, примативності); «Как же иначе, если тесно и скучно, и неловко... и немислимо оставаться России в границах похабного (Брестского, 1918 года) мира» [5]. Крізь цю цитату також проступає мегалотімія, заснована на ресентименті, екзистенції колективної травми. Зведені до рівня й онтологізовані засобами і формами державної політики ці спонуки цілком закономірно призвели до міжнародної агресії з боку Російської Федерації, яка триватиме й надалі, аж допоки носії влади залишатимуться носіями мегалотімної, ресентиментарної, архаїчної свідомості.

Віктимний акціонізм має дещо інакшу та, водночас, бінарну природу. Перший вимір віктимногоакціонізму пов'язується може бути виражений через маніфест-самопожертву, символічний акт реального жертвоприношення: а) дії терориста-смертника (синтез кримінального та віктимногоакціонізму); б) демонстративно-істинний суїцид (наприклад, самогубство генерала боснійських хорватів Слободана Пральяка через отруєння під час участі у судовому засіданні у Міжнародному трибуналі по колишній Югославії (залишковий механізм), що відбулося 29.11.2017 р.); в) дії масового вбивці, який вчиняє злочин відкрито з подальшим складанням зброї та здачею владі (як приклад – вбивства, вчинені АндросомБрейвіком, мотивовані расовою неприязню, ксенофобією, носили маніфестуючий характер). В цих випадках категорія віктимності використовується нами у широкому значенні як присвоєння собі через акцію становища фізичної та/або соціальної жертви (притягнення до кримінальної відповідальності, ув'язнення як соціальна жертвовність).

Другий вимір віктимного акціонізму виражає віддалену віктимогенну властивість акції, маніфестуючих дій та, таким чином, співвідноситься з узвичаєним в кримінології розумінням віктимності. В результаті маніфестації, перформансу особа набуває підвищеної віктимності, ризику стати жертвою кримінальною правопорушення у відповідь на маніфестацію.

б) *екстернальний неординарний*, який є діалогом духовно-містичної природи. Маніфестується зв'язок із несоціальними зовнішніми по відношенню до особистості суб'єктами: Богом, Природою і т. п. Криміногенні грані такого акціонізму з'являються

³ В цьому контексті не можуть не звернути не себе увагу класичні, концептуальні викладки З.Фрейда з приводу так званих помилкових дій, обмовок (мовою перекладу): «Возьмём такой пример: оратор приглашает собравшихся отрыгнуть (то есть чокнуться) за здоровье шефа. Наше толкование этой оговорки согласуется с намерением оратора унизить тостуемого. И если мы будем расспрашивать оговорившегося, он не подтвердит, что намеревался нанести оскорбление, более того, он будет энергично это отрицать. Это и произошло...Гм, какая удивительная реакция; весьма энергичное отрицание. С молодым человеком ничего не поделаешь, но я про себя думаю, что его выдаёт сильная личная заинтересованность в том, чтобы его ошибочному действию не придавали смысла. Может быть, и вам покажется, что неправильно с его стороны вести себя так грубо во время чисто теоретического обследования, но, в конце концов, подумаете вы, он сам должен знать, что он хотел сказать, а чего нет. Должен ли? Пожалуй, это ещё вопрос...» [4, с. 42–43].

при проекції цього діалогу на площину соціальності, що детермінує тотальність у підходах до її перетворення (релігійний тероризм і т.п.).

2. Інтернальний (рефлексивний) акціонізм формує внутрішню спрямовану властивість акції та репрезентує прагнення до самоактуалізації й похідні від неї психічні інваріанти. У кримінологічно значущому руслі цей різновид акціонізму здатен проявитися у біполярних станах: від аутодеструкції (алкоголізації, наркотизації, суїцидальності, в тому числі й прихованої) й до хуліганства, вандалізму, екстремізму.

Підсумовуючи, зауважимо, що цей стислий опис акціонізму й докладені до нього міркування щодо кримінальних чи-то пак криміногенно-віктимогенних його властивостей, є лише першим кроком на шляху до пізнання глибинної екзистенціальної природи цього соціально-психологічного феномену. Однак саме від її пізнання лежить шлях до розробки ефективних запобіжних заходів, до усвідомлення їх потенціалу та обмежень. В тому числі це стосується і агресії РФ проти України, при наближеному кримінологічно-екзистенціальному аналізі якої проступають ознаки кримінального акціонізму в діяльності вищого політичного керівництва країни-агресора.

Список бібліографічних посилань:

1. Лозинская Р. Акционизм : искусство действия. *Архив. Энциклопедия*. URL : <https://artchive.ru/encyclopedia/4269~Actionism> (дата звернення: 01.02.2022).
2. 8 февраля на пресс-конференции с Эммануэлем Макроном в Москве президент РФ Владимир Путин прокомментировал то, как руководство Украины недовольно всеми пунктами Минских соглашений, фразой: «Нравится — не нравится, терпи, моя красавица». *Meduza*. 2022. 9 февраля. URL : <https://meduza.io/shapito/2022/02/09/terpi-moya-krasavitsa> (дата звернення: 15.02.2022).
3. Слова «нравится, не нравится – терпи, моя красавица» не имели никакого личного измерения, – Путин. *Цензор.НЕТ*. 2022. 10 февраля. URL : <https://censor.net/ru/n3315411> (дата звернення: 18.02.2022); «Я никогда не переходил на личности». Путин пояснил свою фразу «терпи, моя красавица». *Meduza*. 2022. 10. февраля. URL : <https://meduza.io/news/2022/02/10/ya-nikogda-ne-perehodil-na-lichnosti-putin-poyasnil-svoyu-frazu-terpi-moya-krasavitsa> (дата звернення: 15.02.2022).
4. Фрейд З. Ошибочные действия. Лекция третья (продолжение) // Введение в психоанализ. Лекции ; пер. с нем. Г. В. Барышниковой. СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2019. С. 38–53.
5. Сурков В. Ю. Туманное будущее похабного мира. *Актуальные комментарии*. 2020. 15 февраля. URL : <https://actualcomment.ru/tumannoe-budushchee-pokhabnogo-mira-2202150925.html> (дата звернення: 16.02.2022).

УДК 343.9

Тетяна Анатоліївна ПАВЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6019-1086>

СУЇЦИД: ПРИЧИНИ, ЧИННИКИ ТА ФАКТОРИ СУЧАСНОСТІ

Кожного року близько 800 тис. осіб помирають в результаті самогубства, з частотою 10,5 на 100 тис. населення [1]. В Україні самогубство є сьомою за поширеністю причиною смерті після інфаркту та деяких видів раку, при цьому значно випереджаючи смерть від ДТП. За статистикою, від самогубства гине в рази більше чоловіків, ніж жінок, хоча саме жінки частіше отримують діагноз депресія. Якщо говорити про світові тенденції, то це такі цифри: 12,6 на 100 тис. населення у чоловіків та 5,4 на 100 тис. у жінок [2]. У порівнянні з жінками чоловіки гинуть від самогубств у